

ETNOLOGIJA KAO NASTAVNI PREDMET U HRVATSKOJ 1931. – 1945.

MARINA ŠKRABALO

Makančeva 20
10 000 Zagreb, Hrvatska
marina@map.hr

UDK: 39:37.1](497.5)(091) "1931/1945"

Kategorija: Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 19. 8. 2009.
Prihvaćeno: 5. 9. 2009.

U članku se prikazuju rezultati istraživanja o etnologiji kao zasebnoj nastavnoj cjelini u hrvatskim srednjoškolskim sustavima od 1931. - 1945. godine, odnosno u Kraljevini Jugoslaviji, Banovini Hrvatskoj, u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj te na područjima pod upravom ZAVNOH-a za vrijeme rata te u prvim školskim godinama Narodne Republike Hrvatske.

Gljučne riječi: etnologija, nastava, ideologija, politički režimi

U članku donosim rezultate istraživanja o etnologiji kao zasebnoj nastavnoj cjelini u hrvatskim srednjoškolskim sustavima 1931. - 1945. godine, odnosno u četiri politička režima u tom razdoblju.¹ Arhivskim istraživanjem građe Hrvatskog školskog muzeja, ali i Pedagoške knjižnice Davorina Trstenjaka te Nacionalne i sveučilišne knjižnice vidljivo je da je etnologija postojala u srednjoškolskom obrazovanju Kraljevine Jugoslavije 1931. – 1939., Banovine Hrvatske unutar Kraljevine Jugoslavije od 1939. do travnja 1941. te Nezavisne Države Hrvatske od travnja 1941. do svibnja 1945. Prijelazno razdoblje prema nestanku etnologije iz srednjih škola predstavlja *Nastavna osnova*, koja se primjenjivala na područjima pod upravom ZAVNOH-a za vrijeme rata te u prvim školskim godinama Narodne Republike Hrvatske, kad etnologija gubi status samostalne nastavne cjeline i javlja se u sklopu nastave geografije. Analizom sadržaja nastavnih programa i pomagala moguće je utvrditi vezu između etnologije kao nastavne cjeline

¹ Istraživanje je provedeno za izradu diplomskog rada obranjenog još 1996. godine, a koji će uskoro u integralnom obliku biti objavljen u mrežnom izdanju HED-a, kojem ujedno zahvaljujem što mi je omogućio da ovaj studentski rad dopre do šireg kruga etnologa zainteresiranih za povijest vlastite discipline.

te specifične ideološke pozadine njezine odgojno-obrazovne funkcije u određenom povijesnom kontekstu, što je i osnovica priče o etnologiji u nastavi u politički burnom razdoblju međuraća i tijekom Drugoga svjetskog rata.

PRVI PUT U ŠKOLI: ETNOLOGIJA U KRALJEVINI JUGOSLAVIJI

Etnologija se prvi put našla u hrvatskim školama *Odlukom Ministarstva prosvete Kraljevine Jugoslavije* o novom nastavnom planu za srednje škole 12. rujna 1930. godine,² te se od naredne školske godine 1931./32. predavala u sedmim razredima srednjih škola, klasičnih, realnih gimnazija i realki, i to u sklopu šireg nastavnog predmeta geografije. Namijenjena su joj bila dva školska sata tjedno u realnim gimnazijama, te po jedan sat tjedno u klasičnim gimnazijama i realkama (Heisinger 1943:845). Budući da je zajednička država Hrvata, Srba, Slovenaca i drugih, tada neimenovanih južnoslavenskih naroda, nastala još 1918. godine, nameće se pitanje kako to da je etnologija bila uvrštena u nastavni plan tek 1930. godine, a ne prije. Odgovor je jednostavan – u Kraljevini SHS nije postojao jedinstveni obrazovni sustav, već se sve do 1929. nastava odvijala prema naslijeđenim školskim obrascima, tako da ih je sveukupno bilo čak sedam. U Hrvatskoj je zadržan austro-ugarski sustav, s mnogobrojnim privatnim i konfesionalnim školama, a pokušaji reformi, koje je poticao Stjepan Radić na mjestu Ministra prosvjete 1926. godine, nisu urodile plodom. Slično je bilo i s većinom drugih pokušaja pronalaženja zajedničkog strukturalnog nazivnika za sve dijelove nove države, uvelike različitih kulturnih i institucionalnih tradicija i političkih aspiracija (usp. Franković 1958:308-310, 330). Dvadesetih se godina 20. stoljeća, naime, odgađalo donošenje zakona o školstvu upravo stoga da se pričekava trenutak kada se može u djelo provesti školski sustav koji je odgovarao režimu (usp. Čulinović 1961 (II):4-8), što je osiguralo tek uvođenje diktature kralja Aleksandra.

Osnovne se značajke etnologije u Kraljevini Jugoslaviji (1931.-1939.) mogu svesti na povezivanje etnologije s etnografijom, pri čemu se etnologija definira kao znanost o narodima te postanku i razvoju kulture, a etnografija kao opis specifične tradicijske kulture određenog naroda. Podlogu za izvedbu nastave su uz *Nastavni program* činili i *Program i methodska*

² *Službeni glasnik* 2.9.1931., S.n.br. 29 241, prenosi da će se u novoj školskoj godini 1931./32. raditi prema novopropisanom nastavnom planu od 12. 9. 1930.

uputstva za rad u srednjim školama, koje je izdalo Ministarstvo prosvjete. Uskoro je, 1932. godine, na temelju toga programa i teorijske podloge izdan i udžbenik *Etnologija* Jovana Erdeljanovića, redovnog profesora etnologije Univerziteta u Beogradu. Osim toga, prema vijestima *Prosvetnog glasnika*, Erdeljanović je i bio aktivni član državnog znanstvenog poretka i u više navrata sudjeluje u radu državnih ispitnih komisija (*Prosvetni glasnik* 1931: br.10,12). Kad je o državnim komisijama riječ, zgodno je navesti crticu da je 1932. godine propisano ispitno gradivo za učitelje obuhvaćalo i “stanje materijalne i duhovne kulture cele Jugoslavije”, iza čega bi se mogla kriti i etnografska znanja (*Prosvetni glasnik* 1932: br. 4). Udžbenik je ponovno objavljen 1936. godine pod nazivom *Osnove etnologije*. Dvije godine nakon izlaska novog izdanja udžbenika i *Metodskih uputstava* uvedeni su seminari u sedme i osme razrede srednjih škola, što je prema Gavazzijevu sudu unijelo dodatnu pomutnju među profesore, koji, u nedostatku pomagala, utječu rutini – temama iz narodne poezije i antropogeografije.

Najveći je naglasak u nastavnoj osnovi i u udžbeniku na općoj etnologiji, odnosno antropogeografski i evolucionistički strukturiranom i protumačenom pregledu kulturnih pojava čovječanstva u sadašnjosti i prošlosti. Etnografija je bila svedena na kratak pregled etnografije Hrvata, Srba i Slovenaca. Kao svrha takve etnologije u nastavi može se iščitati upoznavanje učenika s novom znanošću, kojoj se kao izvorište naglašava antropogeografija, te se zbog toga etnologijom obogaćuje nastava geografije. Što se tiče prenošenja društvenih vrijednosti nastavom etnologije, može se prepoznati ideja o nacionalnom i kulturnom jedinstvu Srba, Hrvata i Slovenaca, s posebnim naglaskom na nacionalnoj i kulturnoj istovjetnosti Hrvata i Srba.

Zanimljivo je da se u *Nastavnom vjesniku* 1933.-34. pojavio anoniman, opsežan prikaz udžbenika s nizom kritika o njegovoj teorijskoj utemeljenosti, faktografskim pogreškama te o lošoj opremljenosti ilustracijama (*Nastavni vjesnik* 1933./34.:288-303). Tekst je potpisan “-ni”, iza čega se najvjerojatnije, prema kasnijim navodima u literaturi, krije Milovan Gavazzi, tadašnji predstojnik Katedre za etnologiju na Zagrebačkom sveučilištu i predvodnik hrvatske etnologije povijesnog smjera. U prikazu udžbenika se posebno kritizira shvaćanje naroda, a ne kulture kao predmeta etnološkog istraživanja, što autor recenzije smatra zastarjelim, naglašava važnost lučenja disciplina etnogeneze, etničkog historijata i genetike naroda od etnologije te žali što pojmovi etnografija, folklor i folkloristika nisu objašnjeni. Oštro se kritizira i Erdeljanovićevo podjela gradiva (koja pak slijedi nastavnu osnovu) na

“opštu etnologiju”, koja se definira kao znanost koja “proučava postanak i razvitak svakog naroda i svih osobina i pojava koje ga čine narodom” (Erdeljanović 1936),³ a zauzima tri četvrtine ukupnog nastavnog sadržaja, dok je “posebna etnologija”, definirana kao proučavanje “zasebnih osobina i svih pojava posebnoga etničkog razvitka” određene etničke skupine, posvećena povijesnom pregledu kultura na području Kraljevine Jugoslavije od paleolitika do suvremenog doba. Zanimljivo je napomenuti da se Erdeljanović nije koristio ni jednom Gavazzijom raspravom kao literaturom za udžbenik niti ga spominje u uvodu, gdje zahvaljuje raznim stručnjacima iz različitih dijelova države.

U prilog anonimnoj kritici idu i primjeri neznanstvenog, romantičarskog pristupa koji su vrlo brojni i iz današnje perspektive zabavni – primjerice, prilikom nabiranja rasnih tipova u Južnih Slavena regionalno se stanovništvo rangira prema ljepoti: “Telesnom lepotom najviše se odlikuju Srbi i Hrvati u Dalmaciji, zatim u Slavoniji; na treće mesto dolaze Hercegovci, zatim Šumadinci i hrvatski Zagorci.” Ovom se udžbeniku, uza svu anakronističku teorijsku podlogu, tendencioznost i netočnost te prema tome, načelnu neupotrebljivost, može uzeti za dobro sustavno i zanimljivo izlaganje te metodički jasna organizacija (dodatni, neobvezatan tekst je sitnije pisan i time vizualno odijeljen).

U ŽARIŠTU PROSVJETE: ETNOLOGIJA U BANOVINI HRVATSKOJ

Političke prilike 1939. uvelike mijenjaju status etnologije kao nastavnog predmeta. Pri Banskoj vlasti uspostavljenoj 26. kolovoza 1939., znači samo četiri dana prije početka novog svjetskog rata, osnovan je *Odjel za prosvjetu*,⁴ koji preoblikuje školski sustav u skladu s novim društvenim prilikama i političkom strujom HSS-a koja je napokon dobila vlast, a time i široke mogućnosti provedbe svojeg već dvadeset godina u Hrvatskoj najpopularnijeg političkog programa. Etnologiji je u novome društvenom okružju iznimno narasla važnost i može se bez pretjerivanja nazvati jednim

³ Svi daljnji navodi u ovome tekstu koji se tiču Erdeljanovićeve *Osnove etnologije* preuzimam iz izdanja 1936. godine. Svi Gavazzijevi komentari udžbenika objavljeni su u *Nastavnom vjesniku* 1933./34.:288-303.

⁴ Uredba o Banovini Hrvatskoj 26. kolovoza 1939. Godine, čl. 2, str. 3.

od najprisutnijih gradivnih društvenih elemenata, sponom između grada i sela, te etičkom podlogom novoga hrvatskog društva.

Etnologija kao nastavni predmet u Banovini Hrvatskoj kulturno-povijesni je pregled kulturnih pojava različitih naroda, s fokusom na etnografiju Hrvata. Pritom se etnologija definira kao znanost o povijesti kulture, dok definicija kulture, preuzeta od Antuna Radića, glasi “sve ono što čovjeku čini život lakšim i ljepšim”. Narod se, ponovno Radićevom interpretacijom, poistovjećuje sa seljaštvom. Slovenska i srpska tradicijska kultura izlažu se mjestimično radi usporedbi s hrvatskim kulturnim pojavama. Nastavna osnova i udžbenik Vida Balenovića *Etnologija* iz 1940. pod utjecajem su hrvatske suvremene etnološke znanosti, sadržajem i autorima. Milovan Gavazzi je sastavio nastavnu osnovu iz etnologije za učiteljske škole te dao upute o uporabi stručne literature za nastavnike etnologije. Odgojna se i obrazovna svrha etnologije u tom razdoblju mogu povezati i svesti na upoznavanje tradicijske kulture radi izgradnje društva temeljenog na ideji seljaštva kao nositelja hrvatske nacije, kulture i željenih etičkih normi. U tom je razdoblju, u usporedbi s ostalim uočenim razdobljima, društvena potreba za etnologijom u nastavi bila najizraženija.

Čini se da je tadašnja etnološka znanstvena i kulturna zajednica temeljito pripremila teren za navedene političke promjene i mogućnost novog nastavnog koncepta etnologije. Postoji vijest o tome da je početkom 1939. *Klub ABC* (društvo za rješavanje kulturnih problema, naročito nepismenosti) na svome plenarnom sastanku zahtijevao da se u srednjim školama i na Sveučilištu polažu obvezatni ispiti iz etnologije i etnografije jer, prema njihovom mišljenju, svaki rad u narodu može uspjeti samo ako kulturni radnik i činovnik poznaje narod među kojim živi. Uskoro se u organizaciji *Kluba* i *Seljačke sloge* organizirao i prvi etnografski tečaj za prosvjetne radnike, koji drže profesori Gavazzi i Bratanić, a Gavazzija je tečaj potakao da sastavi prvi svezak *Pregleda etnografije Hrvata* (*Napredak* 1940:287). Iste godine je u *Nastavnom vjesniku* objavljen i prvi Gavazzijev članak koji se isključivo bavi nastavom etnologije u srednjim školama. Tekst je iznimno praktične naravi te mu je tako osnovna svrha osvrst na dostupnu literaturu za nastavnike te preporuka prikladnih knjiga za oblikovanje nastave. Gavazzi nabraja sve boljke tadašnje školske etnologije naslijeđene iz prijašnjeg razdoblja. Tako su, smatra on, škole loše opremljene nastavnim pomagalicama, u prvom redu ilustracijama, zidnim slikama, atlasima, a ne bi bila na odmet ni modernija sredstva: “A valjana obuka etnologije jedva da se može zamisliti bez dovoljno

dobrih ilustracija (u bilo kojem obliku: fotografije, crteži, dijapozitivi, filmovi)” (*Nastavni vjesnik* 1940:17-22).

Sljedeća godina, 1940., može se nazvati zlatnom godinom društvene prisutnosti etnologije. Već je 24. siječnja objavljena naredba Banske vlasti da učitelji u školama vode *Etnografsku spomenicu*,⁵ a iz broja u broj *Službenog glasnika* Odjela za prosvjetu Banske vlasti javljaju se okružnice, upute, raspisi i preporuke vezane uz etnografski rad u školama. Tako je u travnju objavljena okružnica kojom se naređuje knjižnicama pučkih škola da što prije nabave *Sabrana djela* Antuna Radića, ako to već nisu učinile protekle školske godine (1940, br.4:256). U istom se broju obznanjuje *Odluka o imenovanju etnografskih savjetnika* iz redova pučkih učitelja kojima bi bio zadatak da pregledavaju ručne radove u školama i utvrđuju jesu li u umjetničkom, etnografskom i tehničkom pogledu u skladu s narodnim rukotvorinama toga kraja. Posebno moraju obratiti pažnju da se ne uvlače elementi tuđe kulture, a domaću etnografsku baštinu bi trebali promicati tako što će nadgledati i upućivati nastavnike u ispunjavanju *Etnografske spomenice*, a učitelji su imali zadatak da u sljedeće tri godine prikupe svu građu o narodnom životu svoga kraja, koju će kasnije dopunjavati. Banska je vlast na svoj trošak izdala potreban broj spomenica i razaslala ih po kotarima, a tri do četiri škole u svakom kotaru dobile pučko izdanje *Sabranih djela* Antuna Radića kako bi na temelju njegove *Osnove* što prije započelo prikupljanje građe. Već početkom svibnja održan je tečaj (5-10. V. 1940. u Zagrebu) za sreske školske nadzornike kojima je novi zadatak bio i nadgledati rad na spomenicama u redovnim inspekcijama. Tečaj je organizirala Banska vlast, Gavazzi i Bratanić su održali glavninu predavanja o etnografiji, dok je A. Heisinger držao predavanja iz sociologije. Dodatni su sati posvećeni primjeni etnografije u nastavi i narodnoj ornamentici, s raznolikim temama vezanima uz školu, od pošumljavanja krša i uređenja školskih vrtova do dječje književnosti.

No, sve je to bio tek uvod u najplodnije polugodište za društvenu primjenu etnologije u Hrvatskoj uopće. Od 24. do 26. kolovoza 1940. u Zagrebu je, uz glavnu *Smotru hrvatske seljačke kulture*, koja je baš te godine u organizaciji Seljačke sloge obilježila svoju petogodišnjicu, održana Etnografska konferencija. Konferencija je okupila prosvjetare iz cijele zemlje, a organizirali su je *Klub ABC* u suradnji s Etnološkim seminarom Sveučilišta u Zagrebu te uz potporu Seljačke sloge, Hrvatskog pedagoškog književnog

⁵ Prema *Službenom glasniku* 1940, br. 9: 767. i *Godišnjaku Banske Vlasti Banovine Hrvatske* 42: 46 - 48.

zboru i Odjela za prosvjetu Banske vlasti. Svrha joj je bila raspraviti pitanja etnološke i etnografske nastave u srednjim školama.

Pažnju posvećenu etnologiji pokazali su i rezultati Konferencije. Dva dana nakon završetka, Banska je vlast donijela *Odluku o poučavanju etnologije u učiteljskim školama*. Naziv predmeta je bio Etnologija s narodnom etnografijom i kao poseban predmet se u IV. i V. razredu učiteljskih škola predavao dva sata tjedno. Satovi za etnologiju zamijenili su satove za seminar iz stranog jezika u oba razreda te satove za seminar iz prirodnih znanosti u IV. razredu. Novi je predmet ušao u nastavu iste školske godine, 1940./41. Ovo je prvi put da je etnologija uvedena kao poseban nastavni predmet u hrvatskome školstvu jer se etnologija u srednjim školama predavala kao posebna cjelina u sklopu geografije. Nastavna osnova usvojena je u rujnu 1940., a izradio ju je Gavazzi. U arhivu Školskog muzeja u Zagrebu čuva se vrijedan dokument – više verzija ove nastavne osnove uključujući i one radne, išarane Gavazzijevim ispravicima, popis literature za nastavnike, službene upute o poučavanju, kao i zanimljiv izvještaj o internom dogovoru o nastavnim pomagalicama za taj predmet koji je održan dan nakon objave nastavne osnove (AZ HŠM, R/4320/III/82).

U tisku je bio i prvi udžbenik etnologije Vida Balenovića. U listopadu se odobravaju pomoćne nastavne knjige, mnoge etnološkog sadržaja. U studenom se raspisuje natječaj za Nagradu Braće Radića za izvorne znanstvene i umjetničke radove, a u rangiranju polja istraživanja etnologija je na prvome mjestu. I, napokon, u studenom su ideje o etnologiji/etnografiji kao nastavnom principu pretočene u obvezatne *Upute za poučavanje u narodnom duhu i metodičke napomene*.

Nastavna osnova je prilično jednostavno koncipirana, a težište joj je na etnografiji Hrvata. Tako su u četvrtom razredu predviđene dvije nastavne cjeline: Uvod i Etnografija Hrvata s etnografijom Srba i Slovenaca. U Uvodu se tumače osnovni pojmovi: etnologija, etnografija (narodoznanstvo – narodopis), folklor te ciljevi etnologije. Etnografija Hrvata s etnografijom Srba i Slovenaca podijeljena je na materijalnu, duhovnu i socijalnu kulturu, no s naglaskom na povezivanju tih grana, gdje god ono odražava stvarnost. Posebna se pažnja trebala obratiti regionalnim razlikama i značajkama, sa sudjelovanjem učenika i njihovim poznavanjem vlastitog zavičaja.

Kao što je spomenuto, na Etnografskoj konferenciji u kolovozu 1940. godine etnologiji i etnografiji bila je namijenjena dvostruka uloga u školskom sustavu Banovine Hrvatske. Osim kao nastavni predmet pojavile su se i

kao nastavni princip. Potonji je razrađen u studenom 1940. u *Uputama za poučavanje u narodnom duhu i metodičkim napomenama*, koje su tiskane za sve škole u zemlji. Taj kratki spis od desetak stranica teksta izvrstan je izvor za dekodiranje primjene državne ideologije Banovine Hrvatske, a za etnologiju važan kao potvrda njezina značenja u tadašnjem zamišljaju idealnog hrvatskog društva i napretka. Osnovna je misao da se u Banovini izgrađuje novi prosvjetni sustav, oprečan staromu jugoslavenskomu, koji neće otuđivati školarce narodu i stvarati “nenarodnu inteligenciju”, nego će ih narodu približiti i tako pridonijeti napretku, od čega “zavisi budućnost naše kulture i blagostanja”. Time etnografija postaje sveprisutna u nastavnoj osnovi: “Gdje god se u obuci kojega predmeta pruži zgodna prilika, treba primijeniti građu i iz naše narodne etnografije, dakle iz našega narodnoga seljačkoga života i kulture.” *Upute* sadrže specifične preporuke za provedbu novog nastavnog principa u sklopu svakog predmeta, pa tako i klasičnih jezika. Slično je i u fizici, kemiji, pa čak i u matematici, gdje se preporučuju primjeri iz narodnog gospodarstva. Didaktički pristup je participativan, preporučuje se samostalan rad i izvanškolsko obrazovanje, pa tako i etnografske ekskurzije i prikupljanje etnografskih zbirki.

Krajnji je cilj novog odgoja i obrazovanja predanost svakog pojedinca narodu, odnosno širokim seljačkim masama, u čemu je prvi korak njihovo dobro poznavanje vlastite kulture.⁶ *Upute* nude i popis prigodnih sintagmi kojima se lako, brzo i ideološki ispravno nastavnik može poslužiti u opisu hrvatskoga seljaštva te buduće svrhe postojanja mladih naraštaja: “neumorna marljivost i umjerenost, fizička snaga i otpornost, bratska jednakost i zajednica, stroga moralnost”. Ipak, *Upute* ističu i važnost prikaza društvenih i gospodarskih problema seljaštva (no, naravno, nikad moralnih), s kojima će se mladi naraštaji jednoga dana poletno uhvatiti u koštac, te tako ostvariti svojju društvenu ulogu.

Upute konkretno razrađuju prožimanje nastave s novim principom i ideologijom. Pritom se naglašava važnost nacionalne grupe predmeta, no odmah se izlaže da to nikako ne smije omalovažavati druge nacionalne skupine: “Ali će nastavnici također uvijek paziti, da u obuci i u odgojnom postupku ne povrijede nacionalne ili vjerske osjećaje učenika bez razlike

⁶ “Najveći će uspjeh nastave u narodnom duhu biti, ako školsku mladež prožme uvjerenje, kako je najviši cilj inteligenta, da svoj život posveti upoznavanju naroda i odanoj službi njemu” (*Upute* 1940:4). U takvoj bi klimi, da je potrajala jednu generaciju, po svemu sudeći broj visokokvalificiranih hrvatskih etnologa i etnografa prerastao u nezaobilazan demografski podatak!

narodnosti i vjere. Pogotovu valja tako postupati u školama, u kojima su učenici različite narodnosti, te će u školama npr. s većinom srpske djece doći do izražaja i narodni duh srpskoga naroda.”⁷

PRIVID VAŽNOSTI: ETNOLOGIJA U PROSVJETI NDH-A

Nastavni predmet etnologije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (1941.-1945.) preuzeo je značajke etnologije iz prošlog razdoblja te ih preoblikovao u skladu s novom vladajućom ideologijom, čiju je srž predstavljala ideja o hrvatskoj, nacionalnoj državi kao o ključnom čimbeniku opstanka hrvatskog naroda, zbog čega se društveno djelovanje pojedinaca mora nužno usmjeriti spram jačanja države. Na osnovi dvaju ispravljenih izdanja Balenovićeve udžbenika iz 1941. i 1944. može se uočiti da je žarište nastave etnologije ostalo na etnografiji Hrvata, s time da se iz cjelokupne nastave isključilo poznavanje srpskih i slovenskih kulturnih pojava, kao i povijesti tih dvaju naroda. Također je isključena ideološka potka iz prošlog razdoblja o državi kao mogućnosti demokratskog vladanja, odnosno seljačkoj državi i društvu. Odgojna i obrazovna svrha nastave etnologije istovjetna je proklamiranoj svrsi društvenog djelovanja svakog hrvatskog građanina – jačanje i očuvanje hrvatske države te time osiguranje razvoja i napretka hrvatske kulture i nacije koji se smješta u kontekst novog europskog poretka utemeljenog na nacizmu i fašizmu.

Na osnovi obrade građe može se zaključiti da je etnologija prilično skromno sudjelovala u izgradnji novoga društvenog i kulturnog poretka jer je ukupni broj nastavnih sati, kao i spektar škola u kojima se predavala, bio malen a nastava je općenito bila neredovita i skraćena. Nema izravnih naznaka da je režimu bilo posebno stalo do etnologije i etnografije, naročito ako se za usporedbu uzme razdoblje Banovine Hrvatske. Prema dokumentima se može zaključiti da je značajno širenje prisutnosti etnologije u obrazovnom sustavu, koje je 1940. postignuto uvođenjem etnologije kao zasebnog predmeta u IV. i V. razred učiteljskih škola u Banovini Hrvatskoj (te jedine *Nastavne osnove* koju je izradio Gavazzi), obustavljeno u novoj školskoj godini 1941./1942., kad je donesen *Nacrt nastavnog plana za četverogodišnje učiteljske škole*.

⁷ Učenici srpsko-pravoslavne vjeroispovijesti imali su pravo sve zadaće iz hrvatskoga jezika pisati ćirilicom, a jednu su svakog proljeća morali napisati latinicom, dok su hrvatski učenici činili obratno.

Izradio ga je Stjepan Ratković, rektor Više pedagoške škole, a iz radnih se verzija može primijetiti da je nastava etnologije prvo skraćena na jedan sat tjedno da bi u završnom nacrtu bila izbačena iz plana. Nema više ni seminara iz etnologije. U *Nacrtu* se napominje da bi ovako skraćeni program važio tri godine, dok traje nestašica nastavnika (AZ HŠM, R-4320/III 85). Nije sigurno je li upravo ovakav nacrt i usvojen, no popis školskih predmeta za učiteljske škole objavljen 1943. dokazuje da naredne školske godine 1942./1943. etnologija s etnografijom više nije zasebno predavana u tim školama (*Naša domovina* 2:855).

Među izvorima pohranjenim u Hrvatskom školskom muzeju nema potvrde o sastavljanju nove nastavne osnove za etnologiju, no postoji trag da je možda ipak formalno izrađena, ali ne i usvojena. Naime, prema dopisu Ministarstva nastave i bogoštovlja iz studenog 1942. s predmetom: “Novi naučni programi za gimnazije, honorari”, profesoru je Milovanu Gavazziju, među ostalima, određena novčana naknada u iznosu od 1000 kuna (AZ HŠM, R-4320/II, 72 koš., 31 kom.). Ipak, ostaje nepoznata konkretna znanstvena osnova za koju je ova naknada određena, niti je li honorar uistinu i isplaćen. Jedini izravni školski materijal iz toga razdoblja su spomenuta izdanja Balenovićeve udžbenika iz 1941. i 1944. godine. Njihova međusobna usporedba, kao i usporedba s izdanjem iz 1940. godine, može tek djelomično poslužiti u osvjetljavanju znanstvene osnove etnologije za NDH.

Promjene u izdanjima mogu se svrstati u više skupina. Najočitiije su one jezične. Tako je udžbeniku izdanju iz 1941. promijenio naziv – upotrijebljena je hrvatska inačica za etnologiju – narodoznanstvo. Slično je i etnografija poslala narodopis, materijalna kultura tvarna, a socijalna društvozna, pa 1944. društvozna; privreda je prevedena u priradu, gostoprimstvo u gostoljublje, a “svojina” u vlasništvo.

Druga se skupina promjena tiče strukture udžbenika. Oba ratna izdanja imaju identičnu strukturu i sadržaj: sastoje se od dvaju dijelova i dodatka, dok je drugi dio izdanja iz 1940. pod nazivom *Jugoslavija* kao cjelina izbačen. Prvi je dio, *Opće narodoznanstvo*, identičan prvomu dijelu izdanja iz 1940. godine, dok je drugi dio, *Pregled narodopisa Hrvata*, sličan trećem dijelu izdanja iz 1941., s time što su dodani dijelovi iz bivšeg drugog dijela udžbenika *Jugoslavija*, o kulturnoj povijesti hrvatskog etničkog teritorija, od prapovijesnog doba do doseljenja Hrvata, narodnim granicama i rasnim tipovima. Također je opći pregled iz drugog dijela izdanja 1940. o tipovima naselja, sela, nastambi i kuća pridodan dijelu o tipovima naselja, sela, nastambi

i kuća u *Pregledu narodopisa Hrvata*. Dodatak, izbor folklorne građe prema *Zborniku za narodni život i običaje* (ZNŽO), kao i slikovni prilozi ostali su u svim izdanjima isti.

Treća je skupina promjena vezana uz etnografski sadržaj udžbenika. U cijelosti je izbačen svaki spomen srpske etnografske građe, koja je u udžbeniku iz 1940. izlagana pretežno usporedno s hrvatskim kulturnim pojavama. Također se ne navode ni slovenski primjeri, osim u prostornoj raširenosti jurjevskih ophoda. Srbi i Slovenci se kao narodi uopće ne spominju, pa su tako u poglavlju o hrvatskim etničkim granicama definirane samo one zapadne, i to prema Talijanima, Nijemcima i Mađarima. Susljedno tomu su iz popisa literature izbačeni svi radovi o srpskim ili slovenskim etnografskim temama, kao što ni kratak pregled povijesti hrvatske etnologije i etnografije ne sadrži slovenske i srpske autore. U poglavlju o dolasku i seobi Hrvata kombinirana su dva odjeljka iz izdanja iz 1940. te se prostor hrvatskog doseljenja prostire na onaj slovenski, kako je definiran ranijim izdanjem. U isto je poglavlje, no samo u izdanju od 1944., dodana obavijest o teorijama o iranskom i gotskom podrijetlu Hrvata, s time da se naznačuje da je riječ o nagađanjima bez prave znanstvene osnove. Nigdje se u tekstu obaju udžbenika ne spominju Južni Slaveni, nego, umjesto toga, samo Slaveni ili se uopće ne spominju drugi slavenski susjedi. Dio o povijesti hrvatskih zemalja detaljniji je od pregleda hrvatske kulturne povijesti u izdanju iz 1940., gdje je bio uklopljen u pregled povijesti tadašnjeg jugoslavenskog prostora.

Četvrta je skupina promjena najteže dokaziva i zasniva se na mojoj vlastitoj prosudbi o tome što predstavlja izrazito ideološki sadržaj udžbenika koji je minimalno vezan uza sam etnografski sadržaj. Osnovna promjena, koja se može pokušati prikazati s više primjera, vezana je uz spomen ili aluzije na demokraciju koja je, ugrađena u Radićevo shvaćanje uloge seljaštva u društvu, bila izrijekom prisutna u izdanju iz 1940. Zanimljivo je kako su promjene male i često se svode na izostavljanje sintagme. Najzanimljiviji primjer vezan je uz gotovo neprimjetan detalj u poglavlju o hrvatskoj narodnoj kulturi i možda je baš zbog svoje sićušnosti najjači dokaz da su se prepravljale određene konstrukcije o definiranju uloge naroda u društvu i demokracije uopće. Inače, zašto bi se mijenjao tiskarski slog zbog dviju riječi u rečenici? Ovdje je izostavljena sintagma “odozdo gore”, koja asocira demokratski pravac širenja utjecaja i odlučivanja. Evo kako glasi preinaka: “Hrvatska seljačka kultura razvija se odozdo gore, od obitelji, preko sela i pokrajina, do naroda. Njoj je opreka visoka civilizacija, koja je kozmopolitska, a razvija se po jednoj

šablone i tipu, sve izjednačuje i briše narodne osebine” (Balenović 1940:115). “Kultura hrvatskog seljaka razvija se od obitelji preko sela i pokrajina do naroda. Njoj je opreka visoka civilizacija, koja je kozmopolitska, a razvija se po jednoj šablone i tipu, sve izjednačuje i briše narodne osebine” (Balenović 1941:105; 1944:122).

Na osnovi proučene i otkrivene građe mogu donijeti samo vrlo općenit zaključak o etnologiji u školskom sustavu NDH: da je bila skromno zastupljena i vjerojatno, zbog toga, bez većeg utjecaja na duhovno oblikovanje mladih naraštaja. Ipak, etnologija se zadnji put u svojoj povijesti u Hrvatskoj tada pojavljuje kao relativno samostalan školski predmet, pa i zbog toga to razdoblje njezine prisutnosti treba zapamtiti i temeljitije proučiti.

JOŠ SAMO U TRAGOVIMA: ETNOLOGIJA U PROSVJETI ZAVNOH-A I NRH

Osnovne su značajke etnoloških znanja u nastavi na područjima pod upravom ZAVNOH-a i u NRH njihovo smještanje u antropogeografski, povijesni ili geografski kontekst, s tendencijom njihova micanja iz nastavne osnove. Prostor koji je zauzimala etnologija napunjen je ekonomskom geografijom, što se može dovesti u vezu s ustoličenjem specifičnog shvaćanja marksizma kao nosivog ideološkog sklopa u svim društvenim sferama. Također se može pretpostaviti da su etnološka znanja koja su se ticala tradicijske kulture Južnih Slavena iskoristila za potvrđivanje i izgradnju društvene vrijednosti bratstva i jedinstva jugoslavenskih naroda.

U kolovozu 1944. godine održana je konferencija prosvjetnih radnika u Glini, kojoj je cilj bio, između ostalog, oblikovati budući nastavni plan i program za već izvjesno doba pobjede NOP-a. Rukopisni zapisnik predstavlja kuriozitet za povijest etnologije kao nastavnog predmeta jer se tu zadnji puta i to samo jednom kratkom, olovkom ispisanom, krnjom rečenicom spominje etnologija: “Etnologija - posebno?”, što nam kazuje da se o etnologiji kao zasebnom predmetu razgovaralo (AZ HŠM, P-4532/4). No, na tome je sve po svemu sudeći i ostalo, pogledaju li se uskoro sročeni nastavni planovi i programi.

Iz Nastavnog plana i programa za gimnazije za školsku godinu 1944./45. može se iščitati i treći gradivni element tadašnjeg školskog programa – ekonomski razvoj čovječanstva, što je u skladu s izgradnjom novoga društva

na prigodno shvaćenom marksizmu (i, posebice, ekonomskom determinizmu).⁸ Tako je prostor nastave zemljopisa u višim razredima srednjih škola, u kojem se dotada javljala etnologija, od 1944. u prvome redu, u svim razredima, posvećen ekonomskoj geografiji. Geografija se uz ekonomiju povezivala i s NOB-om, pa su učenici, primjerice, u IV. razredu geografije jedino pratili ofenzive na kartama.

Etnologije kao zasebnog predmeta više definitivno nema, no postoje njezini tragovi. U istom se nastavnom planu i programu u trećem razredu u sklopu zemljopisa predaje gradivo o izvaneuropskim kontinentima, u osmom se razredu, kada se detaljnije proučavala geografija Jugoslavije (opet s posebnim naglaskom na ekonomiju), pojavljuje natuknica “život i običaji naših naroda”, no nema daljnjih uvida u njezino značenje. Slična je vrsta možebitnog traga etnografskog gradiva prisutna u *Nastavnom planu i programu za osnovne škole za šk. god. 1944./45.*, gdje se uz nastavnu osnovu za treći razred povijesti navodi: “U pojedinim periodima naročito promatrati stan, orudje i oružje, hranu i pripremu hrane, upotrebu ruda, razvoj zanata, oblik ljudskih zajednica” (AZ HŠM P-4352/4), što je, ipak, vjerojatno lakše povezivo s novom koncepcijom marksističke povijesti, u kojoj se uz ekonomiju naglašavaju i socijalni aspekti života širokih slojeva u prošlosti.

Nakon što je 14. IV. 1945. u Splitu proglašena prva Narodna vlada Hrvatske, Hrvatska je uskoro iz četverogodišnjeg ratnog ustroja vlasti prešla u jedinstveni, mirnodopski. Postala je federalna jedinica novostvorene Demokratske Federativne Jugoslavije i kročila u gotovo pola stoljeća proklamirane izgradnje socijalističkog društva. Poznato je da za etnologiju u prosvjetnom sustavu toga društva nije bilo zasebnoga mjesta. Ipak, još je u prvim poratnim godinama spominjana, i opet u tragovima, i ponovno zajedno s antropogeografijom, svojom starom pratiteljicom iz doba Kraljevine Jugoslavije. U *Nastavnom planu i programu za učiteljske škole za šk. god. 1946/47.* nastavni plan za peti razred geografije nosi naziv *Opća geografija s osnovima geologije i etnologije*, a V. odjeljak je naslovljen *Antropogeografija s osnovima etnologije i gospodarske geografije*.

Više se sličnih natuknica može naći i u drugim nastavnim planovima iz 1946., 1947. i 1948., no oni bitno drukčije ne osvjetljavaju nestanak etnologije iz škola. Njezin je skromni nastavni prostor ustupljen prećim odgojno-obrazovnim potrebama novoga društva, kojemu je tradicijska kultura seljaka uvelike bila materijal za preoblikovanje kolektivizacijom, nacionalizacijom

⁸ O ekonomskom determinizmu kao vulgarizaciji marksizma vidi Gross 1996:142-143.

i industrijalizacijom, dok je sama znanost, koja je tu kulturu u prvome redu proučavala, svoj društveni prostor svela na sveučilišne hodnike, zavičajne muzeje i loše opremljene zavode, nikome na putu.

ZAKLJUČNO

Već na temelju ovog sažetog prikaza o etnologiji u školskim sustavima možemo zaključiti da je moguće utvrditi vezu između etnologije kao nastavne cjeline i društvene potrebe za njezino uvođenje u školski sustav, te da promjena značajki etnologije upućuje na to da se njezino shvaćanje društvene vrijednosti također mijenjalo.

Izvori za ova istraživanja upućuju i na moguće druge, neotkrivene, te i potrebu za daljnje istraživanje ove teme kako bi se upotpunila faktografska slika etnologije u nastavi između 1931. i 1945., a njezina uloga i odnos s društvenim kontekstom detaljnije proučila i odredila. Još je zanimljivije u tom smislu pronaći odgovore zašto su se domaći etnolozi tako malo i sporedno bavili poviješću vlastite discipline, okrećući se gotovo redovito zaslužnim pojedincima, a izbjegavajući propitivanje političkog konteksta u kojem je etnologija bila marginalizirana ili afirmirana.

IZVORI I LITERATURA

(Kratice AZ HŠM – Arhiv Hrvatskog školskog muzeja)

UDŽBENICI

Balenović, Vid. 1940. *Etnologija za više razrede srednjih škola*. Zagreb.

Balenović, Vid. 1941. *Narodoznanstvo za više razrede srednjih škola*. Drugo ispravljeno izdanje. Zagreb.

Balenović, Vid. 1944. *Narodoznanstvo za više razrede srednjih škola*. Treće izpravljeno izdanje. Zagreb.

Erdeljanović, Jovan. 1936. *Osnove etnologije*. Beograd.

NASTAVNE OSNOVE, NASTAVNI PLANOVI I PROGRAMI

“Nastavna osnova za etnologiju u učiteljskim školama”. *Službeni glasnik Banske Vlasti Banovine Hrvatske odjela za prosvjetu*, br. 9, 1940, Zagreb.

Nastavni plan i program 1948/49, Savezna grafička škola (AZ HŠM R-4320/IV: 105).

Nastavni plan i program za gimnazije. Odjel narodne prosvjete ZAVNOH-a, br. 803, 1.11. 1944 (AZ HŠM, sign. 2623).

Nastavni plan i program za učiteljske škole, pripravnici "A" i "B" razred i jednogodišnji pedagoški tečaj za školsku godinu 1946/47 (AZ HŠM, P-4320/IJ 73).

Nastavni plan, program i upute za poučavanje etnologije u učiteljskim školama s popisom literature, izvještajem, pismom i radnim verzijama (AZ HŠM, P-4320/III 87, 22 str.).

Nastavni planovi i programi 1925-1944 (Predmet: Stjepan Ratković, rektor više pedagoške škole, prijedlog nastave osnove za V. razred učiteljske škole, spis Ministarstva bogoštovlja i nastave NDH, 1941.; Predmet: Učiteljske škole, Uredba o skraćivanju školovanja – izvještaj ravnatelja učiteljske škole u Gospiću, spis Odjela za prosvjetu Banske Vlasti Banovine Hrvatske, 22. 2. 1941.; Izvještaji učiteljskih škola o skraćivanju školovanja iz Osijeka, Zagreba, Dubrovnika) (AZ HŠM, R-4320/III 85).

Nastavni planovi i programi za srednje škole 1933-1944 (Predmet: Novi naučni programi za gimnazije, honorari, spis Odsjeka za organizaciju nastave Ministarstva prosvjete NDH, 1942.; Predmet: Promjena u nastavnoj osnovi realke, spis Odsjeka za organizaciju nastave Ministarstva prosvjete NDH, 1942.; Predmet: Obavezna nabavka Uputa za poučavanje u narodnom duhu, spis Banske Vlasti Banovine Hrvatske, 9.1. 1941.; Predmet: Nabavka Programa i metodskih uputstava, 17. 8. 1936.) (AZ HŠM P-4320/II, 72 koš. 31 kom.).

Izmjene i dopune nastavnog plana i programa za učiteljske škole za šk. god. 1947/48 (AZ HŠM, Prve godine NRH. R-4320/III 86).

Programi i metoda uputstva za rad u srednjim školama. 1936. Beograd.

ODLUKE, UPUTE, OSVRTI

Demarin, Josip. 1940. "Etnografski kongres u Zagrebu". *Napredak, časopis za pedagogiju*, LXII, br. 7, ur. Sigismund Čajkovac. 1933.-1934., Zagreb.

"Erdeljanović, dr. Jovan, Osnove etnologije". *Nastavni vjesnik*, XVII, ur. Gavazzi, Vladimir Vrkljan. 1940., Zagreb.

"Etnografska konferencija". *Službeni glasnik Banske Vlasti Banovine Hrvatske odjela za prosvjetu*, br. 8, Zagreb.

"Etnografski savjetnici za srednje škole", *Službeni glasnik Banske Vlasti Banovine Hrvatske odjela za prosvjetu*, br. 4, 1940, Zagreb.

Gavazzi Milovan. 1940. "Pregled etnografije Hrvata". *Napredak, časopis za pedagogiju*, LXII, br. 7, ur. Sigismund Čajkovac, rujan, Zagreb.

Gavazzi, Milovan. 1939.-1940. "Etnologija u našoj srednjoškolskoj praksi". *Nastavni vjesnik*, XLVin, sv. 1-6, ur. Kario Kempni. 1939-1940, Zagreb.

Marina Škrabalo: Etnologija kao nastavni predmet u Hrvatskoj 1931. – 1945.

Gunčević, Josip. 1944. "Prosvjetna politika u bivšoj Jugoslaviji". *Iz poviesti hrvatskog školstva (Poviestni spomen-spis prigodom 50-godišnjice Nastavnog Vjestnika)*. ur. Đuro Arhanić i Josip Berko. Zagreb.

Heisinger, A. 1943 "Razvitak hrvatske gimnazije", u *Naša domovina* 2.

"Ispitna komisija za polaganje državnog stručnog ispita stručnog osoblja Muzeja u Beogradu", *Prosvetni glasnik - službeni organ Ministarstva prosvete Kraljevine Jugoslavije*, decembar 1932, Beograd.

Lorković, Blaž. 1942. "Etička vrijednost ustaških načela". *Prosvjetni život*, god. 1, br. 1-2, srpanj - kolovoz. Zagreb.

"Nabava privremenih školskih knjiga". 1940. *Službeni glasnik Banske Vlasti Banovine Hrvatske odjela za prosvjetu*, br. 10, Zagreb.

"Naredba o nagradi Braće Radić", 1940. *Službeni glasnik Banske Vlasti Banovine Hrvatske odjela za prosvjetu*, br. 11, Zagreb.

"Nastava i školstvo". 1943. *Naša domovina*, sv. 2, ur. Filip Lukas. Zagreb.

"Odluka o odobrenju Osnova etnologije kao privremenog udžbenika". 1932. *Prosvetni glasnik - službeni organ Ministarstva prosvete Kraljevine Jugoslavije*, XLVIII, br. 4, april. Beograd.

"Odluka o poučavanju etnologije u učiteljskim školama", *Službeni glasnik Banske Vlasti Banovine Hrvatske odjela za prosvjetu*, br. 8, 1940, Zagreb.

"Odluka o poučavanju etnologije u učiteljskim školama". 1940. *Službeni glasnik Banske Vlasti Banovine Hrvatske odjela za prosvjetu*, br. 9, Zagreb.

"Odobrenje pomoćnih školskih knjiga". *Službeni Glasnik Banske Vlasti Banovine Hrvatske Odjela za prosvjetu*, br. 10, 1. 10. 1940, Zagreb.

"Prosvjeta". *Godišnjak banske Vlasti Banovine Hrvatske*, 1940, Zagreb.

Ratković, Stjepan. 1942. "Organizacija pučko-prosvjetnog rada uz srednje i osnovne škole u Hrvatskoj iza svjetskoga rata". *Prosvjetni život*, god. 1, br. 1-2, srpanj - kolovoz, Zagreb.

"Rukopisni zapisnik sa savjetovanja 21. VIII 1944". U *Zapisnik konferencije prosvjetnih radnika u Glini, 20. VIII 1944*, 3. arak (AZ HŠM, P-4352/4).

S.n.br. 24 285 od 20.7.1931., Izmjene i dopune nastavnog plana. *Prosvetni glasnik - službeni organ Ministarstva prosvete Kraljevine Jugoslavije*, jul 1931. Beograd.

S.n.br. 29 241 (2.9.1931, u novoj šk. god. radit će se po novom nastavnom planu, propisanom S.n. br. 28 311 od 12.9.1930). *Prosvetni glasnik - službeni organ Ministarstva prosvete Kraljevine Jugoslavije*, septembar 1931. Beograd.

Marina Škrabalo: Etnologija kao nastavni predmet u Hrvatskoj 1931. – 1945.

S.n. br. 29 571, 18.9.1931., o nabavi i uporabi udžbenika u novoj šk. godini.

S.n.br. 35 448/31 (2.10. 1931). Odluka o sazivu stalne ispitne komisije. *Prosvetni glasnik - službeni organ Ministarstva prosvete Kraljevine Jugoslavije*, oktobar 1931, Beograd
“Sabrana djela Antuna dra. Radića nabava za knjižnice pučkih škola”. *Službeni glasnik Banske Vlasti Banovine Hrvatske odjela za prosvjetu*, br. 4, 1940. Zagreb.

Stojković, Marijan. 1940. “Etnografija”. *Naša domovina*, sv.1, ur. Filip Lukas, Zagreb.
“Sudjelovanje školske mladeži u širenju pismenosti”. *Službeni glasnik Banske Vlasti Banovine Hrvatske odjela za prosvjetu*, br. 9, 1940. Zagreb.

Štampar, Emil. 1940. -1941., “O etnografskoj konferenciji u Zagrebu”. *Nastavni vjesnik*, XLIX, sv.1- 6. rujan, ur. Kempni, Karlo - Štampar, Emil, Zagreb.

“Upisivanje đaka grčko-iztočne vjere i izraelitske vjere u srednje i građanske škole”. *Službeni Glasnik Ministarstva nastave Nezavisne Države Hrvatske*, 19.9.1941. Zagreb.

Upute 10 ZAVNOH-a okružnim NOO-ima o unapređenju kulturno-prosvjetnog rada na oslobođenom teritoriju, br. 229, 31.5. 1943. (AZ HSM, ZD - NOB, 1943).

“Upute o poučavanju etnologije s etnografijom u učiteljskim školama”. *Službeni glasnik Banske Vlasti Banovine Hrvatske odjela za prosvjetu*, br. 9, 1940. Zagreb.

“Upute za izbor školskih knjiga i za obuku u srednjim školama u škol. god. 1941/42”. *Službeni Glasnik Ministarstva nastave Nezavisne Države Hrvatske*, 1. 10.1941. Zagreb, *Upute za poučavanje u narodnom duhu i metodičke napomene*. 1940. Zagreb.

Upute za vođenje “Etnografske spomenice”. *Službeni glasnik Banske Vlasti Banovine Hrvatske odjela za prosvjetu*, br. 9, 1940. Zagreb.

Versiċ, Marko. 1940.-1941., “Nastavni vjesnik u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj”. *Nastavni vjesnik*, svibanj-lipanj. Zagreb.

DODATNA LITERATURA

Ćulinović, Ferdo. 1961. *Jugoslavija između dva rata I –II*. Zagreb: Izdavaċki zavod JAZU.

Franković, Dragutin. 1958. *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor.

Gross, Mirjana. 1996. *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja*. Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

ETHNOLOGY AS PART OF THE CURRICULUM IN CROATIA 1931 – 1945

Summary

By analyzing the content of curriculums and aids it is possible to establish a relation between ethnology as a curriculum unit and the specific ideological background of its pedagogical and educational function in a specific historical context. This also forms the foundation of the story of ethnology in the curriculum in the politically turbulent period between the two world wars and during the Second World War. The changes in educational systems were brought about by the changes of governmental systems; therefore, the characteristics of ethnology in the curriculum and its pedagogical and educational purpose can be grouped in three main temporal and social units: ethnology in the curriculum of the Kingdom of Yugoslavia from 1931 till 1939, ethnology in the curriculum of the Banovina of Croatia within the Kingdom of Yugoslavia from 1939 till April 1941, and ethnology in the curriculum of the Independent State of Croatia from April 1941 till May 1945. The main characteristics of ethnology as part of the curriculum in the Kingdom of Yugoslavia can be reduced to relating ethnology and ethnography; ethnology was defined as the science about peoples and the origin and development of culture, and ethnography as the description of particular traditional culture of a people. The main emphasis is on the anthropogeographically and evolutionary structured and interpreted overview of cultural phenomena of humanity in the past and present. Ethnology, as a curriculum subject in the Banovina of Croatia, represented a cultural and historical overview of cultural phenomena of various peoples, with the focus on the ethnography of Croats. Ethnology was defined as the science of the history of culture and the definition, taken over from Antun Radić, is “everything that makes man’s life easier and more beautiful”, and people, again according to Radić’s interpretation, is identified with peasants. Ethnology as part of the curriculum in the Independent State of Croatia took over the characteristics of ethnology from the previous period and remodeled them according to the ruling ideology, the core of which was the idea of the Croatian national state as the key factor of survival of the Croatian people, while the social actions of the individual have necessarily be directed towards the strengthening of the state. However, it is surprising that the scope of ethnology’s activities in the construction of the new social and cultural project was very modest, since the total number of lessons, as well as the number of schools in which it was being taught, was small, and the classes were generally irregular and reduced. A special unit of ethnology in the curriculum is the curricular basis taught in the area under ZAVNOH’s (State Antifascist Council of the National Liberation of Croatia) administration during the war and in the first academic years during People’s Republic of Croatia. At that time ethnology was no longer an independent curricular unit; its knowledge existed within the curriculum of geography, but it can still be supposed that it represented a complete smaller curricular unit.

Key words: ethnology, curriculum, ideology, political regimes